

Agnieszka Kurzyńska <https://orcid.org/0000-0002-3644-9171>
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Polska
agnieszka.kurzynska@yahoo.de

Piłka jest okrągła, a bramki są dwie, czyli jak rozmawiać o futbolu¹

The ball is round, and there are two goals: how to talk about football

Streszczenie

Przedmiotem badania przedstawionego w niniejszym artykule są jednostki leksykalne, stanowiące część repertuaru językowego piłkarskiej polszczyzny. Wykorzystując korpus wyekscerpowany z źródeł internetowych, autorka stawia pytania dotyczące struktury leksykalnej wspomnianego wariantu środowiskowego. Istotny punkt analizy stanowi znaczenie poszczególnych jednostek leksykalnych w kontekście ich recepcji i relacji z językiem ogólnym, jak również wykazywane przez nie znamiona kreatywności językowej (rozpatrywane w aspekcie słowotwórczym i morfologicznym). Całość badania została zilustrowana aktualnymi przykładami z sieci.

Słowa kluczowe: futbol, socjolekt, żargon piłkarzy, leksyka piłkarska

Abstract

The subject of the research presented in this article are lexical units that constitute a part of the linguistic repertoire available in the football variation of the Polish language. Based on a corpus extracted from internet sources, the author raises questions regarding the lexical structure of the mentioned environmental variant. An important point of analysis is the significance of individual lexical units in the context of their reception and their relationship with the general language, as well as the signs of linguistic creativity displayed by them (considered in terms of word formation and morphology). The entire study is illustrated with current examples collected online.

Keywords: football, sociolect, footballers' jargon, football vocabulary

¹ Tekst niniejszego artykułu jest pokłosiem wystąpienia pod tym samym tytułem, wygłoszonego podczas konferencji naukowej *Gatunki w kulturze. Reguły – realizacje – recepcje*, która odbyła się w Olsztynie w maju 2023 roku.

Piłka nożna jest fenomenem na skalę światową. Niezależnie od tego, czy jesteśmy fanami futbolu, czy też nie, nie da się przejść obok niego obojętnie. Spośród wielu dyscyplin sportowych, zarówno indywidualnych, jak i drużynowych, to mecze piłki nożnej, rozgrywki pucharowe i wielkie imprezy sportowe (jak ostatnio mistrzostwa świata w Katarze) wzbudzają najlichniesze emocje wśród kibiców. To piłce nożnej poświęca się najwięcej uwagi w mediach (nie tylko zorientowanych na sport), a nazwiska takich piłkarzy, jak Diego Maradona, Lionel Messi, Cristiano Ronaldo czy Robert Lewandowski, zna zapewne każdy. Przy tym, jak mówią statystyki, „aż 4 miliardy ludzi uważa się za kibiców piłki nożnej. Nic więc dziwnego, że to właśnie futbol jest najpopularniejszą dyscypliną sportu na świecie. Co drugie dziecko marzy o tym, by w przyszłości stanąć na murawie ulubionego stadionu i przy akompaniamencie dopingiu tysięcy kibiców czarować techniką i strzelać decydujące bramki” (Poray-Królikowski, 2022: 3).

Czym można wyjaśnić ten fenomen? Być może wynika on stąd, że „aby na podwórku grać w piłkę, nie potrzeba specjalnych butów, bramek, trawy ani nawet prawdziwej futbolówki” (Okęcki, Włodarczyk, Tryhubczak, 2022: 3). Inną rzeczą jest, że w futbolu „tak naprawdę ważna jest tylko jedna zasada: kto zdobędzie więcej bramek – wygrywa! Ponieważ jest to sport zespołowy zwycięża – i przegrywa – cała drużyna. I właśnie dzięki tej prostocie piłka nożna w niezwykle krótkim czasie stała się najpopularniejszym sportem na Ziemi – a przecież nie ma nawet 200 lat” (Krzykowski, Szostak, 2020: 3).

Na popularność futbolu ta prostota zasad rzutuje szczególnie mocno. Nadrzędnym celem meczu jest bowiem wygrana, a tę daje uzyskanie przewagi w zdobytych bramkach. Niemniej jednak wynik danego spotkania jest zwykle zaledwie wstępem do rozgrywek ligowych czy mistrzostw, podczas których kolejne mecze służą eliminowaniu przeciwników z drabinki, aż do momentu znalezienia się w wielkim finale.

Tak jak w każdej dyscyplinie sportowej, w piłce nożnej reguły gry są z góry ustalone i wiążące dla wszystkich uczestników, a ich nieprzestrzeganie skutkuje przepisową karą (na przykład żółtą czy czerwoną kartką dla niesubordynowanego zawodnika). O ile jednak znajomość zasad jeśli chodzi o graczy jest oczywista, o tyle w przypadku użytkowników języka niezwiązanych z futbolem już nie. Mimo to pojęcia, takie jak *rzut rożny*, *karny* czy *spalony*, są uczestnikom komunikacji dobrze znane, i to niezależnie od ich sportowych preferencji. Świadczy to o tym, że futbol na dobre przeniknął do świadomości społecznej, nawet jeśli wiedza o nim manifestuje się okazjonalnie lub powierzchownie. Sprzyja temu również atmosfera towarzysząca między innymi meczom reprezentacji Polski, podsycana w mediach masowych, sklepach i na ulicy. W efekcie emocje wokół meczu werbalizują się zawsze bardzo jednoznacznie², a dyskusje o wyniku potrafią istotnie zdominować

² Dzieje się tak szczególnie wówczas, gdy o końcowym wyniku decyduje autonomiczna decyzja arbitra. Dobrze ilustruje to spór na temat podyktowania rzutu karnego podczas meczu Polska–Austria, w trakcie mistrzostw Europy w 2008 roku. Pod koniec drugiej połowy meczu angielski sędzia Howard Webb podyktował rzut karny dla Austrii (za faul Roberta Lewandowskiego na Sebastianie Prödlu, popełniony w polu karnym), w rezultacie Polska zremisowała z Austrią 1:1. Emocje towarzyszące tej decyzji szczególnie wśród polskich kibiców były bardzo duże, a Howard Webb na długo zapisał się w ich pamięci jako antybohater tego spotkania (dla przypomnienia, po remisie z Austrią w kolejnych meczach Polska przegrała – 0:1 z Chorwacją, 0:2 z Niemcami i w efekcie nie wyszła z grupy). Na sędziogo spadła fala hejtu oraz gróźb pod jego adresem, a ze względu na anonimowe telefony, w których

dyskurs publiczny, w którym każdy jego uczestnik nagle staje się bardzo zaangażowanym ekspertem w dziedzinie futbolu³.

Wobec niesłabnącej popularności piłki nożnej wypada zwrócić uwagę na fakt, że sport ten manifestuje się również poprzez język, a w szczególności przez żargon piłkarski. Choć uznawanie języka piłkarzy⁴ za pełnoprawny socjolekt nadal bywa przedmiotem dyskusji badaczy⁵, to samej jego obecności w przestrzeni językowej zakwestionować nie można. Wiadomym jest też, że w wyodrębnianiu odmian języka ogólnego czynnik społeczny odgrywa równie istotną rolę jak czynnik terytorialny. Mimo że „zgodnie z najnowszym stanem badań wyróżnia się w polskim języku narodowym (etnicznym) odmianę ogólną i odmiany o charakterze nieogólnym, wśród których odmiany regionalne zajmują główną pozycję – jako najwyrazistsze⁶ przeciwstawienie odmiany ogólnej” (Handke, 2008: 65), to obok nich właśnie socjolekty, profesjolekty i inne środowiskowe odmiany języka manifestują się szczególnie wyraziście. Nie od dziś mówi się, że „wspólnoty społeczne (środowiskowe, socjalne, zawodowe itp.) były i są rozmaicie wyodrębniane” (tamże, 73). W rezultacie środowisko socjolektów nie jest homogeniczne⁷, a przejawami dynamiki w jego zakresie są kolejne, coraz to nowsze odmiany funkcjonalne. Niemniej nadal są one wprost zależne od swoich użytkowników, przez co określa się je jako „odmiany języka narodowego związane z istnieniem jakiegoś środowiska lub grupy społecznej⁸ (Kołodziejek, 2007: 31). Jak dalej podaje Ewa Kołodziejek, w polskiej literaturze

mu i jego rodzinie grożono śmiercią, znajdował się nawet pod ochroną policji. Co ciekawe, sam arbiter za swój największy błąd w tym meczu uznał wcześniejsze nieodgwiżdżanie spalonego, dzięki czemu Polska strzeliła swojego pierwszego gola. Innym przykładem równie ożywionych dyskusji był między innymi wynik finałowego meczu na Euro 2020, w którym Anglia przegrała z Włochami 2:3 (w rzutach karnych) czy ostatnio finał mistrzostw świata w Katarze, w których Argentyna pokonała Francję (3:3 po dogrywce, 4:2 w rzutach karnych). W obu przypadkach oburzeni wynikiem kibice przegranych reprezentacji zbierali podpisy pod petycją o powtórzenie spotkania.

³ Tak bywa między innymi w przypadku pomeczowych dyskusji (nie tylko w gronie ekspertów), szczególnie w sytuacji, gdy o wyniku spotkania zaważyło (nie)uznanie tzw. spalonego. W powszechnym rozumieniu jest on bowiem „jednym z bardziej zagadkowych przepisów w piłce nożnej [...] Aby sędzia zagwiżdżał spalonego, musi zostać spełnionych kilka warunków. W momencie podania piłkarz z drużyny atakującej, do którego zmierza podanie, musi być: na połowie rywala, bliżej bramki rywala niż piłka, bliżej niż przedostatni zawodnik rywala – na ogół jest to ostatni obrońca przed bramkarzem. Na spalonym nie jest piłkarz, który znajduje się za linią obrony, ale nie przekroczył linii boiska. Spalony nie obowiązuje podczas wyrzutu z autu oraz w sytuacji, gdy potencjalnie »spalony« zawodnik nie bierze udziału w akcji” (Krzykowski, Szostak, 2020: 7).

⁴ Użyte tu sformułowanie *język piłkarzy* w dalszej części tekstu zastąpione zostało przez określenie żargon piłkarzy z uwagi na nadmierną pojemność pierwszego z nich. Natomiast główny punkt odniesienia stanowi tu ogólna definicja żargonów, proponowana przez Stanisława Grabiasa, wg której są to „intencjonalnie tajne odmiany języka, w których środki językowe podporządkowane są takiemu kodowaniu informacji, aby była dostępna tylko dla osób wybranych” (Grabias, 2001: 159), jak ma to miejsce w środowisku futbolu.

⁵ Różnice widać również w nazewnictwie. Przykładowo Jan Taborek nazywa tę odmianę społeczną jako *Fußballsprache*, czyli w wolnym tłumaczeniu „język piłki nożnej” (por. Taborek, 2012).

⁶ Wyróżnienie autorki.

⁷ Termin socjolektu wprowadzony został do polskiej literatury fachowej przez Aleksandra Wilkonia na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku. Sam badacz po latach zaznaczył, że „nie jesteśmy w stanie przedstawić [...] mapy polskich socjolektów. Potrzebne są badania empiryczne, nie ograniczające się do wybiórczych analiz nacechowanego słownictwa i frazeologii, jak ma to miejsce w większości prac. W chwili obecnej możemy jedynie zarysować typologię socjolektów, traktując dotychczasowe próby S. Grabiasa i D. Buttler jako niepełne” (Wilkon, 2000: 94).

⁸ Wyróżnienie autorki.

językoznawczej funkcjonują one pod różnymi nazwami, takimi jak: gwara środowiskowa, wariant socjalny, styl funkcjonalny, podtyp, slang⁹, żargon, socjolekt.

Choć już sam fakt istnienia różnych środowisk warunkuje powstanie kolejnych socjalnych wariantów języka, to dopiero ich wzrastająca różnorodność eksponuje znaczenie interakcji w obrębie danej grupy¹⁰. Wynika to stąd, że „kształtowanie się wewnętrznych odmian języka narodowego uwarunkowane jest działaniem czynników, które w zasadzie dają się opisywać w kategoriach zjawisk terytorialnych (gwary ludowe), funkcjonalnych (style) i społecznych. Dominujący wpływ czynników społecznych uzewnętrznia się w tzw. socjolektach: odmianach języka powstałych we wspólnotach ludzkich wyznaczonych pewnym rodzajem więzi społecznej” (Grabias, 2001: 111).

Możliwość formalnego, językowego wyrażenia istniejącej więzi, a zarazem podkreślenia własnej odrębności, wydaje się najsilniej wpływać na kreatywność podczas tworzenia nowych żargonów i aktualizowania już istniejących. Z tego samego względu wyróżnia się ją wśród warunków niezbędnych dla zaistnienia zjawiska socjolektu, do których należą:

- 1) „istnienie środowiska społecznego, którego członkowie są powiązani silnymi więzami wewnętrznymi (zawodowymi, kulturowymi, towarzyskimi itp.)¹¹,
- 2) względna stabilność grupy,
- 3) silne poczucie odrębności w stosunku do innych grup,
- 4) ciągłość tradycji,
- 5) kontakty członków grupy, które przynajmniej częściowo wykraczają poza sytuacje związane z ich działalnością profesjonalną, to znaczy nie ograniczają się tylko do kontaktów zawodowych” (Wilkoń, 2000: 92).

Należy tu podkreślić, że sama definicja socjolektu może się różnić w zależności od przyjętej perspektywy badawczej. Inaczej jest on traktowany przez językoznawców, a inaczej przez socjologów, mimo to w obu przypadkach to czynnik społeczny odgrywa rolę nadrzędną. Zwraca się przy tym uwagę na fakt, że „czasami jako socjolektalny traktuje się cały zasób środków językowych (wyodrębnianych na poziomie fonologicznym, morfologicznym i składniowym), jakimi grupa społeczna się posługuje i jest w stanie się posługiwać we wszystkich sytuacjach komunikacyjnych [...] zwykle jednak socjolektem nazywa się zasób leksyki stosowanej w typowych [...] dla działalności danej grupy społecznej sytuacjach językowych” (Grabias, 2001: 198).

Z jednej strony podkreśla się tym samym znaczenie aspektu społecznego dla zaistnienia socjolektu. Z drugiej zaś zauważa się, że socjolekty manifestują się głównie na płaszczyźnie leksykalnej i to dzięki niej ich cechy konstytutywne, tj. ekspresywność, zawodowość i tajność, stają się wyraziste. Wobec rosnącej liczby wariantów języka uwarunkowanych

⁹ W literaturze przedmiotu proponowane są różne rozwiązania w zakresie aparatu badawczego, pozwalające na wyeliminowanie nieścisłości terminologicznych. Przykładowo Beata Jarosz proponuje powiązanie różnych nazw na określenie socjolektu z przypisanymi mu funkcjami, czyli „na określenie socjolektów pełniących przede wszystkim funkcję tajną (żargon), ekspresywną (slang) lub zawodową (profesjolekt)” (Jarosz, 2019: 10).

¹⁰ Rezultatem tego z jednej strony „są te odmiany polszczyzny, które nie mają tak ogólnego charakteru i zasięgu. [...] Należą tu dialekty i gwary ludowe, gwary miejskie (w pewnym stopniu także gwary środowiskowe) oraz odmiany regionalne pojmowane szerzej” (Handke, 2008: 65).

¹¹ Pisze o tym między innymi Tomasz Łukasz Nowak w swojej publikacji *Język ukrycia. Zapisany socjolekt gejów*.

społecznie wypada zadać jednak pytanie o zasadność powyższych stwierdzeń. Czy obecnie, przy założeniu, że „socjolekty – to odmiany językowe związane z grupami społecznymi, takimi jak klasa, warstwa, środowisko i grupy zawodowe” (Wilkoń, 2000: 88), wolno uznać, że taki stan rzeczy dotyczy wszystkich socjolektów i czy we wszystkich jest on reprezentowany w warstwie leksykalnej równie silnie?

Próbą odpowiedzi na tak postawione pytanie będzie analiza wybranego obszaru z języka sportowców, a mianowicie żargonu piłkarzy¹². Bezpośrednią inspirację do przedmiotowego badania stanowiły określenia zasłyszane wśród młodych piłkarzy-amatorów. Ich nieczytelność dla niewprawnego odbiorcy sprowokowała dalsze pytania odnośnie do struktury leksykalnej żargonu piłkarzy oraz rozbieżności, jakie mogą występować w konfrontacji z językiem ogólnym. Jako przedmiot badania posłużyły krótkie filmiki o tematyce futbolowej, zamieszczane cyklicznie przez popularnego youtubera, streamera i gracza FIFA o pseudonimie Lachu (właśc. Patryk „Lachu” Lach) i udostępnione przez niego na jego kanale na YouTube. Wspomniane konto istnieje na platformie od 2012 roku, obecnie ma ono 332 735 675 wyświetleń i 1,05 mln subskrybentów¹³. Jak deklaruje jego właściciel, jest ono przeznaczone przede wszystkim dla fanów piłki nożnej oraz piłkarzy. Zawiera ponad 2 tys. (dokładnie: 2,2 tys.) filmików poświęconych analizie meczów, podań i trików piłkarskich. Treści w nich zawarte są prezentowane w sposób praktyczny, tj. prowadzący wspólnie z kolegami (również piłkarzami) omawiają zagadnienia dotyczące futbolu podczas treningów, a następnie wykonują zadania sportowe i rozgrywają minispotkania piłkarskie. Obecnie filmy są pogrupowane w cykle, które powstawały sukcesywnie od momentu założenia konta w sieci. Ułatwia to odbiorcom śledzenie ulubionych tematów. Ze względu na liczebność materiału do badania wybrano filmy¹⁴ z dwóch cykli, mianowicie: *Piłkarskie wyzwania*, poświęcone każdorazowo innej znanej postaci ze świata futbolu, oraz *Narysuj, jak strzelisz*, prezentujące rywalizację kilku zawodników w obrębie wyznaczonych zadań. W efekcie do korpusu włączone zostały słowa i zwroty z żargonu piłkarzy, wyekscerpowane z rozmów i swobodnych wypowiedzi uczestników nagrań. Korpus został następnie przeanalizowany na podstawie wybranych kryteriów: 1) obowiązujące obecnie znaczenie danej jednostki (tj. znaczenie w żargonie); 2) stabilność danej jednostki (rozpatrywana formalnie); 3) znamiona kreatywności językowej (słowotwórcza i morfologiczna); 4) czytelność dla przeciętnego użytkownika (w kontekście odbioru). Wyniki prezentują się następująco.

W pierwszej kolejności należy zaznaczyć, że większość zebranych w korpusie jednostek stanowiły rzeczowniki pospolite, jak na przykład: *rabona* (inaczej *krzyżak*), *tutacz* (od *two touch rule*¹⁵); *cieszynka* ‘popularne określenie na okazywanie radości przez

¹² Przyjmując w tekście określenie żargonu piłkarzy, autorka uwzględnia równocześnie przywołaną definicję socjolektu według Wilkońa, z uwypukleniem aspektu leksykalnego i jego znaczenia dla propagowania danej odmiany języka w środowisku piłkarskim.

¹³ Stan na 23 października 2023 rok.

¹⁴ W sumie korpus zawiera 42 filmy.

¹⁵ Zasada w futbolu, która mówi, że gracz, który rozpoczął grę i wprowadził piłkę na boisko, nie może jej dotknąć więcej niż raz. Oznacza to, że po wprowadzeniu piłki na boisko powinien ją przejąć inny gracz (por. *Soccer Two-Touch Rule*, 2024). Z kolei sformułowanie *strzelić tutacza* oznacza, że zawodnik od razu po przejęciu piłki wykonuje strzał na bramkę.

zawodnika po zdobyciu gola lub punktu’ (*Cieszynka (sport)*, hasło w: Wikipedia, b.r., [https://pl.wikipedia.org/wiki/Cieszynka_\(sport\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Cieszynka_(sport)), dostęp: 23.10.2023); *sieć*, czyli zdobyta bramka, gol; *wcinka* ‘sprytnie, zwinne zagranie, zachowanie, które powoduje osiągnięcie celu w sposób zaskakujący (szczególnie w odniesieniu do zagrań w piłce nożnej)’ (*wcinka*, hasło w: Globse, b.r., <https://pl.globse.com/pl/pl/wcinka>, dostęp: 23.10.2023). Obok nich występowały czasowniki, takie jak: *lobować się* (tj. przerzucić się wysokim łukiem) czy *wkręcać* (tj. wykonać wkrętkę), jednak wykazywały one zdecydowanie niższą frekwencję niż wspomniane rzeczowniki. Fragment korpusu stanowiły grupy wyrazowe, częściej reprezentowane w określeniach czynności, na przykład: *robić ruletkę*, tj. wykonać zagranie ruletą; *naciągnąć procę* ‘wykonać rzut zza linii bocznej boiska, wznović grę po tym, jak piłka wyszła na aut’ (*Obronca to nie tylko stoper. Co jeszcze robi na boisku?*, 2020); *pakować okna*, tj. strzelać w okienko; *dać po winklu*, tj. uderzyć w narożnik.

Część analizowanych jednostek to określenia występujące w ogólnej odmianie polszczyzny, w której odnoszą się do całkowicie innego znaczenia, niż w żargonie piłkarzy. Poniższa tabela prezentuje kilka z nich¹⁶.

Tabela 1. Określenia przejęte z języka ogólnego i włączone do żargonu piłkarzy

Anali-zowana jednostka	Definicja	Źródło
ruletka	‘pseudolosowa, często hazardowa gra, grana w większości kasyn’	Wikipedia, b.r., https://pl.wikipedia.org/wiki/Ruletka_(gra) , dostęp: 23.10.2023
	‘inaczej <i>ruleta</i> , tj. misterna sztuczka techniczna polegająca na tym, że zawodnik usiłuje okręcić się wokół rywala nadbiegającego z zamiarem interweniowania [...] jednym płynnym ruchem zawodnik przeciąga lepszą nogą piłkę do tyłu, robi obrót wokół własnej osi i rywala, po czym przeciąga piłkę do tyłu drugą stopą, dzięki czemu futbolówka leci w tym samym kierunku, w którym on kontynuuje bieg’	Williams, 2018: 152
ciastko/ ciasteczko	‘rodzaj zazwyczaj słodkiego wyrobu cukierniczego o różnorodnych kształtach, smakach, wielkości i sposobach przygotowywania’	Wikipedia, b.r., https://pl.wikipedia.org/wiki/Ciastko , dostęp: 23.10.2023
	‘sytuacja »do zdobycia gola, której zmarnować nie sposób«; o zawodniku, który stwarza taką sytuację, mówi się w Polsce, że »zagrał ciasteczko« koledze z zespołu’	Williams, 2018: 73

¹⁶ Pierwsza definicja w kolumnie zawsze podaje znaczenie z języka ogólnego, natomiast druga – znaczenie w żargonie piłkarzy.

Anali- zowana jednostka	Definicja	Źródło
lajkonik	‘ludowa zabawa, która odbywa się w Krakowie co roku w oktawę Bożego Ciała (w pierwszy czwartek po święcie Bożego Ciała)’	Wikipedia, b.r., https://pl.wikipedia.org/wiki/Lajkonik , dostęp: 23.10.2023
	maskotka najstarszego polskiego klubu piłkarskiego, czyli Cracovii, ale też rodzaj podania imitującego sposób poruszania się tradycyjnego krakowskiego Lajkonika	Opracowanie własne autorki
petarda	‘amunicja imitująca wybuch innego urządzenia pirotechnicznego (granatu, bomby itp.), mająca (przynajmniej w zamiśle) nie czynić szkód, a jedynie efekty świetlne i dźwiękowe’	Wikipedia, b.r., https://pl.wikipedia.org/wiki/Petarda , dostęp: 23.10.2023
	określenie na fantastyczną bramkę, wartościujące wysoce pozytywnie	Opracowanie własne autorki
krzyżak	‘członek zakonu krzyżackiego osiadłego na ziemiach polskich’; też: ‘przedmiot w kształcie krzyża’	Wikipedia, b.r., https://sjp.pwn.pl/slowniki/Krzy%C5%BCak.html , dostęp: 23.10.2023
	‘efektywne zagranie, które ma miejsce, gdy noga kopiąca piłkarza jest za nogą stojącą – w momencie uderzenia kończyny się krzyżują’	Krzykowski, Szostak, 2020: 20
lutnia	‘nazwa odnosząca się do rodziny instrumentów zaliczanych do instrumentów strunowych szarpanych’	Wikipedia, b.r., https://pl.wikipedia.org/wiki/Lutnia , dostęp: 23.10.2023
	wyprowadzony z całej siły strzał w okienko, zakończony golem	Opracowanie własne autorki
nożyce	‘ręczne narzędzie do cięcia różnych materiałów, składające się z dwóch połączonych przegubowo ostrzy, zwieranych podczas cięcia’	Słownik języka polskiego PWN, b.r., https://sjp.pwn.pl/slowniki/no%C5%BCyce.html , dostęp: 23.10.2023
	strzał, przy którym „piłkarz musi wyskoczyć, a przed uderzeniem nogi w powietrzu przecinają się tak, że przypomina to cięcie nożycami”	Krzykowski, Szostak, 2020: 20

Źródło: opracowanie własne na podstawie wskazanych źródeł.

W przywołanych przykładach pierwotne znaczenie, powiązane z polszczyzną ogólną, nie jest zwykle wcale związane z futbolem. Włączenie ich do żargonu piłkarzy polega tu zatem na przejściu formy od wyrazu z języka ogólnego, a następnie przypisaniu jej innego, dodatkowego znaczenia, które odnosi się już tylko do środowiska piłki nożnej. Takie nowo dodane znaczenie (czyli „piłkarskie”) może być motywowane wielorako,

na przykład ze względu na trajektorię lotu piłki podczas podania, na sposób działania piłkarza czy tempo gry.

Jak wspomniano, choć w korpusie liczebnie przeważają rzeczowniki, to obok nich pojawiają się również czasowniki. Mogą one występować samodzielnie lub (częściej) jako element grup wyrazowych, na przykład *iść w drugie tempo*, *dać wcinkę/wcinać*, *nabiegać na coś* (choćby na bramkę). Semantycznie zwracają zwykle uwagę na ruch, kierunek, prędkość lub zwinność działania. Niekiedy grupy wyrazowe z ich udziałem wyróżniają się pod względem struktury, przede wszystkim z powodu nietypowego (lub wręcz niepoprawnego) doboru przyimków i form dopełnień. Używane są wówczas inne formy niż skonwencjonalizowane i uznane za poprawne, jak na przykład w sformułowaniach *wciąć kogoś nad kims* ‘wykonać wcinkę przy udziale partnerów’; *lobować/przelobować się*; *iść w drugie tempo* ‘przejsz do ataku pośredniego’; *dać na paradę*, tj. zmusić bramkarza do obrony, gdzie „rzuca się [on] całym ciałem w bok w celu złapania lub odbicia piłki” (*parada*, hasło w: Wiktionary, <https://pl.wiktionary.org/wiki/parada>, dostęp: 23.10.2023); *złożyć obrońcy siatę* ‘zmylić obrońcę i strzelić gola’.

Ponadto część analizowanych jednostek jest aktywna słowotwórczo, czego dowodzą między innymi stworzone na ich podstawie zgrubienia i zdrobnienia (*ciasteczko*, *wcinka*, *rabonka*, *wolejek*, *pewniaczek*, *zewniak*, *wewniak*). Zastosowanie tak utworzonych form zdrobniających lub zgrubiających pozwala użytkownikom zamanifestować towarzyszące im w danym momencie emocje, takie jak zadowolenie z poprawnie wykonanego zadania, rozczarowanie nieudanym strzałem lub nagłą złość z powodu popełnionego błędu. Żargon piłkarzy wzbogacają również zapożyczenia, pochodzące przede wszystkim z języka angielskiego, ale też z języka hiszpańskiego¹⁷. Przejmowane słowa obce ulegają asymilacji z językiem polskim, jak na przykład *tutacz* (od angielskiego *two touch rule*), *rikardinio* (od nazwiska brazylijskiego piłkarza Ricardo Cavalcante Mendesa, in. Ricardinho), *reinbol* (od angielskiego *rainbow*, oznaczającego sposób przerzucenia przez zawodnika nogami piłki nad własną głową)¹⁸. Proces włączania nowych jednostek do żargonu przebiega tu w sposób konwencjonalny. Oznacza to, że najpierw przejmwana jest forma danego leksemu, która w pierwszej kolejności ulega asymilacji fonetycznej, a następnie dostosowuje się do reguł polskiej deklinacji. W rezultacie jednostki te w uzusie są odmienne i nie traktuje się ich jak słowa obce. Natomiast z uwagi na fakt, że podczas analizy korpusu ekscerpowano ze słuchu, kwestia asymilacji ortograficznej pozostaje otwarta.

Przywołane przykłady potwierdzają zatem, że żargon piłkarzy, podobnie jak inne socjolekty, rozwija się przede wszystkim w zakresie leksyki. Typowym sposobem rozszerzania jego zasobów wydaje się włączanie do obiegu nowych słów (a właściwie ich form) oraz ich popularyzowanie z wykorzystaniem dostępnych metod asymilacji. Odbywa się ono także

¹⁷ O ile zapożyczenia angielskie są skutkiem funkcjonowania angielszczyzny jako *lingua franca* naszych czasów, o tyle pożyczki językowe z języka hiszpańskiego wynikają ze szczególnie wysokiego statusu futbolu w krajach latynoskich i hiszpańskojęzycznych.

¹⁸ W artykule posługuję się zapisem fonetycznym, wywnioskowanym na podstawie usłyszanych wypowiedzi. Ponieważ przywołane wyrazy użyte w wypowiedziach podlegają polskim zasadom odmiany, można przyjąć, że są one podatne na asymilację morfologiczną. Z uwagi na to można założyć wstępnie, że podobną podatność wykazywać będą w kontekście ortografii.

przez rozbudowę sieci znaczeń słów istniejących już w języku ogólnym, co ma istotne znaczenie w kontekście aspektu tajności socjolektu. Pozwala ona podkreślić odrębność danej grupy społecznej i jej uczestników, ale też umożliwia wykluczenie z dyskursu osób funkcjonujących poza nią. Przeprowadzona analiza wykazała, że w żargonie piłkarskim występują środki leksykalne, których nowe, piłkarskie znaczenie na tyle różniło się od ogólnego, że ich użycie mogło powodować trudności w komunikacji. Ilustrują to takie słowa funkcjonujące w codziennym, ogólnym obiegu, jak na przykład: *rogaliki*, *lajkonik*, *krzyżak*, *ruletka*, *widły*¹⁹ czy *nożyce*. Przypisanie dodatkowych znaczeń może skutkować tutaj nie tylko drobnym nieporozumieniem komunikacyjnym, ale nawet całkowitym niezrozumieniem komunikatu z udziałem wspomnianych jednostek. Odnosiły się one do kilku desygnatów, które można pogrupować następująco:

- 1) nazwy strzałów piłkarskich, motywowane przez:
 - część stopy odpowiedzialną za uderzenie, na przykład: *strzał z czuba* ‘typ uderzenia sytuacyjnego, uderzenie szpicem’, *zewniak* ‘uderzenie zewnętrzną częścią podbicia lub stopy’ (inaczej *outfoot*), *wewniak* ‘uderzenie wewnętrzną częścią podbicia lub stopy’;
 - sposób trafienia do bramki, na przykład: *przewrotka* (inaczej *chilijka/chilena*, jeden z bardziej efektywnych i najrzadszych sposobów strzelenia gola), *krzyżak/rabona*, *nożyce*, *sito* ‘strzelenie gola między nogami bramkarza’;
 - tempo strzału, na przykład: *petarda*, *peta*, *bomba*;
 - odległość od bramki podczas wykonywania strzału, na przykład: *bomba z dystansu* ‘gol strzelony z daleka, spoza pola karnego’, *jedenastka*, tj. rzut karny;
 - nazwisko piłkarza, który rozstrawił dany sposób uderzania w piłkę, na przykład *rikardinio*;
 - trajektorię lotu piłki, na przykład: *reinboł*, *rogaliki* (lub *rogal*) ‘podkręcenie piłki przez muśnięcie jej wewnętrzną częścią stopy’.
- 2) sformułowania opisujące technikę gry, na przykład *wkręcać* ‘podawać podkręconą piłkę’, *wcinka/robić wcinkę*, *robić ruletkę*, *naciągnąć procę*, *walnąć szczupaka* ‘uderzenie głową, do którego trzeba wyskoczyć mocno do przodu, tak by w momencie lotu znaleźć się prawie równolegle do podłoża’ (por. Krzykowski, Szostak, 2020: 20), *ładować z woleja* ‘uderzyć piłkę w locie, zanim zdąży dotknąć podłoża’, *dać po winklu*, *grać pas*, *grać z klepki* ‘gra dwóch zawodników z pierwszej piłki i szybkie podawanie’, *strzelać tutaj*, iść w drugie tempo, *sam na sam*, *robić maniankę* ‘grać nie-dbale’, *dać na paradę*, *pakować okna/uderzyć w okno* ‘strzelać w nieosłoniętą przez bramkarza górną część bramki’, *wykończenie* ‘doskonalenie przyjęcia podania piłki i kończenie akcji strzałem’ (*Wykańczanie akcji – trening strzelecki*, 2011).
- 3) określenia związane z odczuciami i emocjami podczas gry, na przykład: *kapeć* ‘nieudany strzał na bramkę’, *kaczor* (jw.), *cieszynka*, *ciasteczko/ciastko*.
- 4) określenia dotyczące bramki i jej poszczególnych części, na przykład: *sieć* ‘gol’, *boczna sieć* ‘gol strzelony w boczną część bramki’, *pręt/pręty* ‘słupki i poprzeczka bramki’, *okno/okienko* ‘górną część bramki’, zwykle „odsłonięta i niechroniona przez

¹⁹ Czyli strzał z daleka, po którym piłka ląduje tuż przy spojeniu słupka z poprzeczką (por. Żaguń, 2017).

bramkarza przestrzeń ograniczona słupkami bramki, zwłaszcza w jej górnym rogu” (*Okienko*, hasło w: *Wielki słownik języka polskiego*, b.r. <https://wsjp.pl/haslo/podglad/29005/okienko/5081602/bramki>, dostęp: 23.10.2023), *prawy dolny róg, z lewej/z prawej* (strony boiska).

Należy tu zauważyć, że choć w niektórych przypadkach przeciętny użytkownik języka może zdać się na wiedzę ogólną, jaką dysponuje (*jedenastka, parada, wolej, wykończenie*), to w dużej ich części okazuje się ona niewystarczająca. Nieco łatwiejsze wydaje się odczytanie znaczenia bardziej rozbudowanych formacji wyrazowych (*sam na sam, walnąć szczupaka, prawy dolny róg*), jednak bywa to działanie intuicyjne i może dla odbiorcy okazać się zawodne. Niekiedy pomocne, choć nie każdorazowo, jest osadzenie danej jednostki w kontekście; dodatkowo nie zawsze jest to możliwe. Struktura i treść sformułowania mogą tu ulec na tyle silnej redukcji, że powstałe niedopowiedzenia stają się zbyt duże i mogą zaburzyć właściwy odbiór słownego komunikatu, na przykład *ale siadło, schodzi z lewej, naciągam procę* itp. Tym samym znane wcześniej słowa i wyrażenia w zmienionych okolicznościach powodują utrudnienia w ich odbiorze, a bywa, że całkiem go wykluczają.

Wieloznaczność przywołanych jednostek zaciemnia zatem pozornie klarowny przekaz, zwłaszcza że wspomniane określenia dla uczestników ze środowiska piłkarskiego są jasne i czytelne²⁰. Mimo to posługiwanie się środkami językowymi tak zmodyfikowanymi znaczeniowo nie odizolowuje piłkarzy od innych grup społecznych. Chociaż takie działania komunikacyjne dodaje dyskursowi tajności, to nie wydaje się ono intencjonalne czy celowe. Tym samym należy zauważyć, że o ile więź wynikająca ze wspólnej pasji wskazuje na odrębność tej społeczności, którą eksponuje się również poprzez środki leksykalne, o tyle za ich pośrednictwem nie stwarza się świadomie barier utrudniających czy wykluczających porozumienie.

Ostatnim aspektem, na który warto zwrócić uwagę, jest przejawiająca się w żargonie piłkarzy ekspresywność. Podczas meczów trudno o powstrzymanie mniej lub bardziej żywiołowych reakcji, w dużej mierze podyktowanych wzmożonym transferem hormonów, takich jak testosteron czy adrenalina. Spowodowane nimi emocje przekładają się także na komunikaty słowne, które zależnie od okoliczności bywają niekiedy bardzo niecenzuralne. Co ciekawe, w badanym korpusie takiej zależności nie stwierdzono. Być może wynikało to z autocenzury prowadzącego, jednak w analizowanych filmikach wulgaryzmów praktycznie nie odnotowano. Natomiast nie brakowało w nich określeń wysoce ekspresywnych, wskazujących na odczucia towarzyszące w danej chwili zawodnikom, jak na przykład: *siadło, ale siadło, ale kapeć, ale kaczor, z całej pety, pewniaczek, ale ciasteczko, cieszynka*. O pozytywnych odczuciach świadczyło zwykle użycie form zdrabniających (*pewniaczek, ciasteczko*), o negatywnych – zastosowanie zgrubień lub określeń pierwotnie wartościujących (*kapeć, kaczor*). Istotną rolę odgrywało tu uzupełnienie wypowiedzi spójnikiem przeciwstawnym „ale”, który intensyfikował dane znaczenie, niezależnie od

²⁰ Można to wywnioskować z faktu, że w analizowanych filmikach z korpusu rozmówcy porozumiewają się bez problemu, nie powstaje tu konieczność wyjaśniania sobie nawzajem znaczenia poszczególnych pojęć i określeń, padających podczas rozmów czy treningów.

jego rodzaju (tzn. czy było ono pozytywne, czy negatywne). Podobną funkcję spełniała również intonacja: intonacja wznosząca zwykle wskazywała na zadowolenie i radość mówiącego, podczas gdy intonacja opadająca podkreślała jego rozczarowanie i zawód.

Jak zatem rozmawia się o futbolu? Czy żargon piłkarzy jest socjolektem zarezerwowanym wyłącznie dla przedstawicieli tego środowiska, osób wtajemniczonych i dysponujących obszerną wiedzą w tej dziedzinie? Przeprowadzone badanie sugeruje, że nie do końca. Z jednej strony zasoby leksykalne wymagają niekiedy od przeciętnego użytkownika głębszego namysłu, z drugiej – nie są to zasoby ogólnie niedostępne czy służące celowemu wykluczeniu z komunikacji osób spoza środowiska. Wręcz przeciwnie, wykazują one szereg możliwości rozwoju, zarówno w obrębie samej leksyki, jak i od strony słotwórczej i morfologicznej. Wprawdzie jest to żargon zawodowy wykorzystywany w środowisku piłkarzy, jednak nie tylko oni się nim posługują i nie tylko podczas meczów. Jak pisze Tom Williams (2018), „slang piłkarski wywodzi się z różnych źródeł. Sporo określeń przeniknęło żywcem z okolicznych klepisk oraz szkolnych boisk i dziedzińców. Inne zawdzięczają swoje istnienie legendarnym piłkarzom, historycznym bramkom lub głośnym wybrykom. W wielu pobrzmiwa również tembr głosu i pióro znanych i cenionych komentatorów i dziennikarzy zajmujących się sportem” (Williams, 2018: 12).

Wyjątkowość tego żargonu nie wynika zatem jedynie z faktu, że wiele słów pochodzących z języka ogólnego zyskało w tej właśnie odmianie, zorientowanej na futbol, nowe znaczenia. Bierze się ona przede wszystkim z ogromnej i niesłabnącej popularności piłki nożnej. Wyjątkowość ta to także emocje, które towarzyszą meczom i światowym rozgrywkom, a które werbalizują się również w języku, i to nie tylko w leksyce ogólnej, ale i *stricte* piłkarskiej. Żargon piłkarzy jest zatem i ekspresywny, i tajny, i zawodowy, jak każdy socjolekt. Jednak w odróżnieniu od innych, dzięki fenomenowi piłki nożnej może on integrować, intrygować i łączyć. W końcu, jak mawiał legendarny Kazimierz Górski, „albo my wygramy, albo oni”, a najważniejsze jest i tak, że „piłka jest okrągła, a bramki są dwie”.

Bibliografia

- Grabias S. (2001), *Język w zachowaniach społecznych*, Lublin.
- Handke K. (2008), *Socjologia języka*, Warszawa.
- Jarosz B. (2019), *Powstawanie socjolektu jako mikrofilogeneza – preliminaria badawcze*, [w:] K. Liszyk, M. Maciołek (red.), *Spoleczność w języku – język w społeczności*, Katowice, s. 7–21.
- Kołodziejek E. (2007), *Człowiek i świat w języku subkultur*, Szczecin.
- Krzykowski K., Szostak A. (2020), *Piłka nożna: zasady – piłkarze – drużyny*, Warszawa.
- Nowak T.Ł. (2020), *Język ukrycia. Zapisany socjolekt gejów*, Kraków.
- Okęcki M., Włodarczyk J., Tryhubczak B. (2022), *Gwiazdy piłki nożnej*, Ożarów Mazowiecki.
- Poray-Królikowski C. (2022), *Mistrzowie piłki nożnej*, Bełchatów.

Taborek J. (2012), *Mehrsprachigkeit im Fußball und mehrsprachige Wörterbücher der Fußballterminologie aus deutsch-polnischer Sicht*, [w:] J. Taborek, A. Tworek, L. Zieliński (Hrsg.), *Sprache und Fußball im Blickpunkt linguistischer Forschung*, Hamburg, s. 125–139.

Wilkoń A. (2000), *Typologia odmian językowych współczesnej polszczyzny*, Katowice.

Williams T. (2018), *Języki futbolu. Piłkarskie słówka i zwroty z całego świata*, Warszawa.

Źródła internetowe

Ciastko, [hasło w:] Wikipedia (b.r.), <https://pl.wikipedia.org/wiki/Ciastko> [dostęp: 23.10.2023].

Cieszynka (sport), [hasło w:] Wikipedia (b.r.), [https://pl.wikipedia.org/wiki/Cieszynka_\(sport\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Cieszynka_(sport)) [dostęp: 23.10.2023].

Krzyżak, [hasło w:] Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/Krzy%C5%B-Cak.html> [dostęp: 23.10.2023].

Lajkonik, [hasło w:] Wikipedia (b.r.), <https://pl.wikipedia.org/wiki/Lajkonik> [dostęp: 23.10.2023].

Lutnia, [hasło w:] Wikipedia (b.r.), <https://pl.wikipedia.org/wiki/Lutnia> [dostęp: 23.10.2023].

Nożyce, [hasło w:] Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/no%C5%B-Cyce.html> [dostęp: 23.10.2023].

Obronca to nie tylko stoper. Co jeszcze robi na boisku? (2020), <https://sport.betfan.pl/obronca-to-nie-tylko-stoper-co-jeszcze-robi-na-boisku/> [dostęp: 23.10.2023].

Okienko, [hasło w:] Wielki słownik języka polskiego (b.r.), <https://wsjp.pl/haslo/podglad/29005/okienko/5081602/bramki> [dostęp: 23.10.2023].

Parada, [hasło w:] Wikipedia (b.r.), <https://pl.wiktionary.org/wiki/parada> [dostęp: 23.10.2023].

Petarda, [hasło w:] Wikipedia (b.r.), <https://pl.wikipedia.org/wiki/Petarda> [dostęp: 23.10.2023].

Ruletka (gra), [hasło w:] Wikipedia (b.r.), [https://pl.wikipedia.org/wiki/Ruletka_\(gra\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Ruletka_(gra)) [dostęp: 23.10.2023].

Soccer Two-Touch Rule (2024), <https://www.rookieroad.com/soccer/what-is-two-touch-rule/> [dostęp: 23.10.2023].

Wcinka, [hasło w:] Globse (b.r.), <https://pl.glosbe.com/pl/pl/wcinka> [dostęp: 23.10.2023].

Wykańczanie akcji – trening strzelecki (2011), <https://www.asystent-trenera.pl/technika/2362-wykaczanie-akcji-trening-strzelecki> [dostęp: 23.10.2023].

Żaguń Ł. (2017), *Widly, czapa, gryzienie trawy – znasz sportowy slang? Popisz się wiedzą!*, <https://sportowefakty.wp.pl/inne/quiz/660428/widly-czapa-gryzienie-trawy-znasz-sportowy-slang-popisz-sie-wiedza> [dostęp: 23.10.2023].